

Arkeologisk för- och slutundersökning

Öbors boplats

- med anledning av planerad husbyggnation inom
fastigheten Näs 6:3

*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

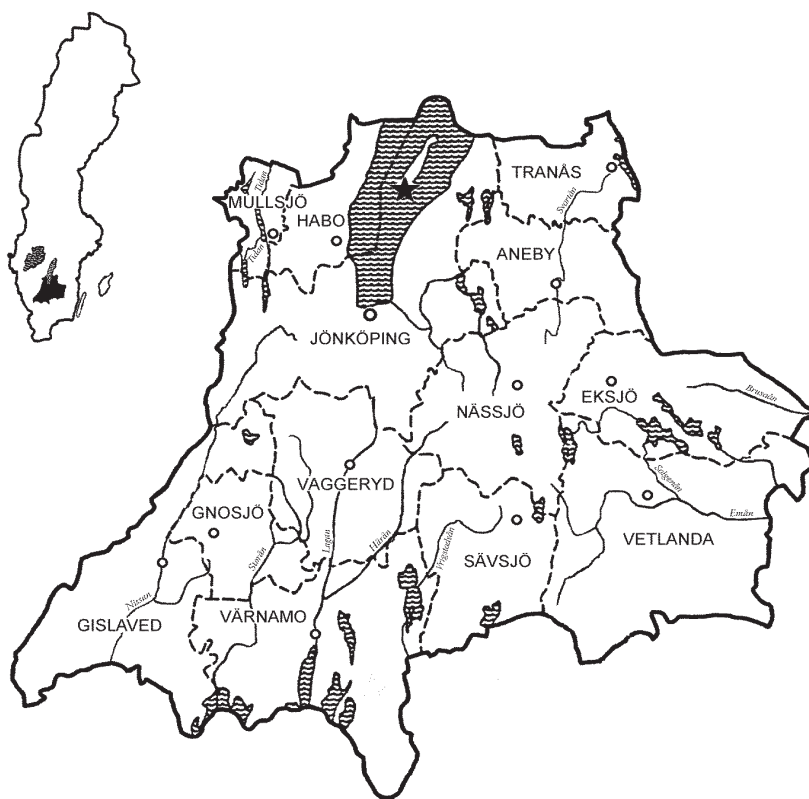

Arkeologisk för- och slutundersökning

Öbors boplats

- med anledning av planerad husbyggnation inom fastigheten Näs 6:3

*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län*

Rapport, foto och ritningar: Britt Ajneborn och Anna Ödeén
 Grafisk design: Anna Stålhammar
 Tryckning och distribution: Birgitta Blomkvist och Marita Tidblom

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
 Tel: 036-30 18 00
 E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
 Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

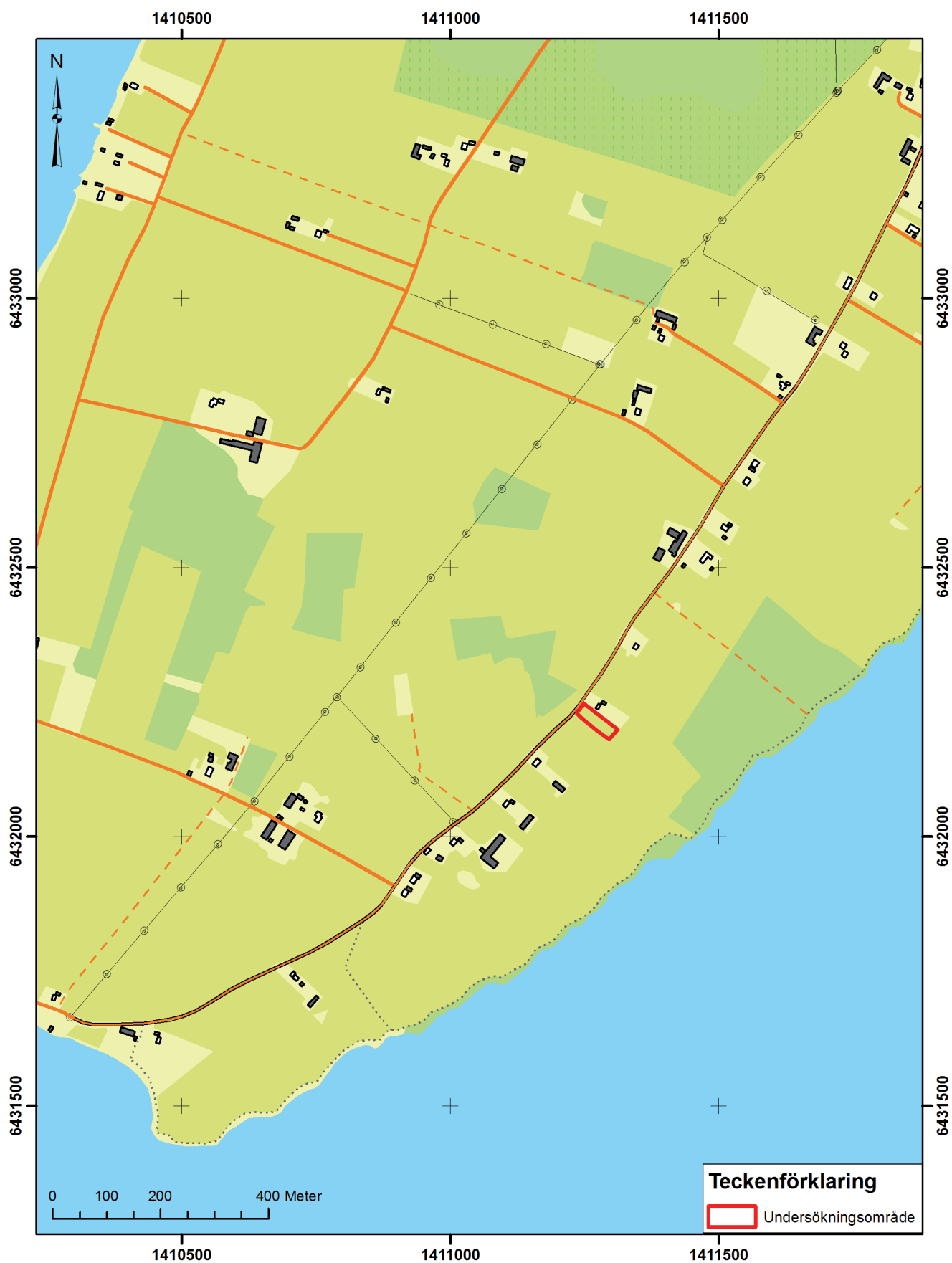
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2008

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	5
Topografi.....	6
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	7
Tidigare undersökningar.....	7
Resultat.....	8
Anläggningarna.....	8
Huset.....	10
Vedartsanalysen.....	13
Makrofossilanalysen.....	14
¹⁴ C-analysen.....	15
Tolkning av huset.....	16
Tolkning av platsen.....	16
Kommunikation.....	16
Jordmån och odling.....	17
Gravar.....	17
Sammanfattning.....	18
Administrativa uppgifter.....	19
Referenser.....	20
Tryckta källor.....	20
Figurförteckning.....	21

Bilagor

Bilaga 1.	Översiktsplan schakt och anläggningar
Bilaga 2.	Anläggningskarta, slutundersökningen
Bilaga 3.	Anläggningslista
Bilaga 4.	Vedartsanalys
Bilaga 5.	Makrofossilanalys
Bilaga 6.	¹⁴ C-analys

FIGUR 1. Utdrag ur digitala ekonomiska kartans blad 7E 6c. Skala 1:10 000

Inledning

Under hösten 2007 genomfördes en för- och slutundersökning på fastigheten Näs 6:3, Visingsö socken, Jönköpings kommun. Beställare av arbetet var Jan-Erik Eskilsby och anledningen var planerna på att bygga ett hus på fastigheten.

Undersökande institution var Jönköpings läns museum och fält-samt rapportansvarig var Anna Ödeén.

Ytan som undersöktes var ca 1900 m², varav drygt 500 m² total-avbanades och resten undersöktes genom sökschaktning.

Målsättning

Målsättningen med förundersökningen var att begränsa, karaktärisera och datera fornlämningen. Men eftersom slutundersökningen följde direkt på förundersökningen var det framförallt en begränsning av fornlämningen som konstaterades.

Målsättningen med slutundersökningen kom istället att till stor del integreras i den förundersökningen genom gemensamma analyser och sammanslaget efterarbete. En ökad kunskap om boende i förhållande till gravar på Visingsö under förhistorisk tid är grundstenen i denna. I tomtens närhet finns ett flertal ensamliggande högar. Dessa har okulärt daterats till bronsåldern, men eventuellt kan någon höra hemma i yngre järnålder. Är dessa och boplatsen samtida? En närmare undersökning av boplatsanläggningarna ger oss också en möjlighet att fånga upp deras funktion. Är det anläggningar som hör hemma på en boplats, är tillhöriga hantverk eller är det härdar av kultplatskaraktär? Av intresse är också att se hur länge platsen har utnyttjats och om det finns olika tidsperioder representerade. En annan frågeställning är om de stolphål som påträffades hör till huskonstruktioner, hur de är placerade i förhållande till andra anläggningar och om det finns möjlighet att fånga upp skilda aktivitetsytor. Platsens läge i landskapet är också intressant. Är det en kultplats i exponerat läge eller en boplats på öns åsrygg likt de som tidigare undersökts?

Vår målsättning var också att jämföra boplatsspår och eventuella huskonstruktioner med andra undersökta boplatser.

Metod

Den utredning som gjordes norr om och intill aktuell fastighet hösten 2006 visade på en förtätning av anläggningarna i västra delen, som också är den högst belägna (Ödeén 2006). Utifrån detta resultat ytavbanades den västra delen av aktuellt område med maskin ner till anläggningsnivå medan vi valde att endast sökschakta den östra (se BILAGA 1). Alla framkomna anläggningar rensades fram för hand och mättes in digitalt med GPS.

FIGUR 2. Schaktning med maskin. Foto: Anna Ödeén.

För att försöka fastställa eventuella huskonstruktioner koncentrerades arbetet till det som i plan tolkades som stolphål. Dessa snittades samt dokumenterades i profil i skala 1:10. Ett urval av härdarna dokumenterades på samma sätt. De större och oregelbundna mörkfärgningar eller nedgrävningar som påträffades fick prioriteras bort av tidsskäl. Detta kan ha gjort att vi har missat någon enstaka anläggning som var en del av huskonstruktionen i fält. De har dock under efterarbetet funnits med som potentiella anläggningar tillhörande huskonstruktionen. 70 % (53 av 75) av alla anläggningar snittades och dokumenterades.

Ett urval av anläggningarna fotograferades också digitalt och i svart/vitt.

Provtagning skedde genom insamling av kol och jordprover för vedarts-, ^{14}C - och makrofossilanalys. För vedartanalysen svarade Erik Danielsson på Vedlab, för ^{14}C -analysen Göran Possnert vid Ångströmlaboratoriet och för makrofossilanalysen Mats Regnell, Stockholms universitet.

Topografi

Undersökningsområdet ligger i en svag sydvästsluttning som vetter ner mot öns södra udde. Den aktuella ytan är belägen på en plåtå i denna sluttning och avgränsas i norr av en igenväxt villatomt, i öster och söder av åkermark och i väster av öns huvudväg mot Näs. Närområdet utgörs till största delen av åker- och betesmark men med inslag av mindre skogsdungar.

Utmed öns höjdrygg, som ligger i nord-sydlig riktning sträcker sig ett område med morän. Det är också denna jordmån som utmärker undersökningsområdet. Matjordslagret är 0,15–0,20 meter tjockt och består av mellanbrun sandig och grusig humus. Underliggande lager är sandig och grusig morän.

FIGUR 3. Slutundersökningsområdet från söder. Foto: Anna Ödeén.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Hela Visingsö är rikt på kultur- och fornlämningar och miljön runt den aktuella tomten är inget undantag.

Ett flertal fasta fornlämningar i form av högar ligger i dess närområde; RAÄ 65, 67, 70 och 71. Dessa är ensamliggande gravar som okulärt daterats till bronsålder, eventuellt kan någon höra hemma i yngre järnålder. Här ligger också RAÄ 68 som är registrerad som fornlämningsliknande lämning.

Öster om högarna RAÄ 70 och 71 är fyndplatsen för två skaft-hålsyxor och platsen där stenklädda gropar med spår av sot och kol har påträffats: RAÄ 89.

Intill och väster om undersökningsområdet har ett tiotal sönderplöjda härdar iakttagits: RAÄ 151. Dessa kan vara en förlängning av eller på annat sätt höra samman med den boplats som undersökts i detta arbete.

Ett hundratal meter sydväst om fastigheten finns den s.k. Sverkerseken, plats med tradition RAÄ 145. Den planterades av hembygdsföreningen 1956 på samma plats där enligt tradition en tusenårig ek stått. Eken markerade platsen där kung Karl Sverkersson mördades 1167 när han var på väg hem från skärtorsdagsmässan i Ströja kyrka. Enligt den lokala traditionen fjättrades hans kropp vid eken.

Längst ner på öns sydspets ligger RAÄ 72, ruinen efter en tidig-medeltida borg. En arkeologisk undersökning i området norr om denna 2003 visade att borgen framförallt fungerat som ett kungligt residens och inte som man tidigare trott som en försvarsanläggning (Jansson 2004).

Längst in i viken nordöst om borgen ligger RAÄ 166, den gamla bytomten över Näs by. Rödgoods, ben samt sot och kollinser kan ses i sjöbackarna mot söder där jorden ständigt eroderar ut i Vättern. Under en utredning utmed väg 1187 som gjordes våren 2007 kunde vid sökschakning spår efter bytomten också konstateras (Ödeén 2008).

Tidigare undersökningar

Hösten 2006 genomfördes en arkeologisk utredning i form av sökschaktsgrävning på fastigheten Näs 1:9 som ligger norr om slutundersökningsytan. Under det arbetet påträffades ett flertal boplatsrelaterade lämningar: härdar, stolphål och nedgrävningar (Ödeén 2006). Med tanke på de kostnader som en för- och slutundersökning av denna tomt skulle medföra beslutades att lämna denna som naturtomt. Istället genomfördes en för- och slutundersökning av den söder om belägna tomten Näs 6:3. Denna yta har, i motsats till Näs 1:9 som är en villatomt, brukats som åker under lång tid och de anläggningar som ligger där bedömdes därför vara bortodlade till stor del. På platsen är matjordslagret endast 0,15–0,2 meter tjockt.

FIGUR 4. Sverkerseken RAÄ 145, från nordost. Foto: Anna Ödeén.

I närområdet har annars endast ytan i och omkring den medeltida borgen på öns sydspets undersökts arkeologiskt, dels 1907–1911, dels 2003. Under den forskningsgrävning som genomfördes inom Visingsöprojektet 2003 framkom bl.a. härdar. Dessa låg strax norr om själva borgen och de tre som analyserades fick en datering till medeltid, 1200–1400 e.Kr. och är alltså samtida med borgen (Jansson 2004).

Vad gäller arkeologiskt undersökta boplatser och huslämningar på ön har vissa insatser gjorts tidigare. Söder om Brahekyrkan och ca 4 km norr om Näs, undersöktes 1995–96 en boplatz (RAÄ 122) med ett långhus och kulturlager, med en trolig datering till Kristi födelse (Jansson 1997). Inom området fanns också härdar från yngre järnålder–tidig medeltid, 600 e.Kr–1200 e.Kr.

I Rökinge, som ligger 4,3 km norr om Näs, genomfördes en boplatzundersökning hösten 2007 då bland annat spår efter ett 27 meter långt långhus påträffades (RAÄ 156). Analyssvaren från denna undersökning är ännu inte klara. Men de kolprover som analyserades från den föregående utredningen visade på boplatzlämningar från förromersk och romersk järnålder, 400 f.Kr.–300 e.Kr. (Kristensson 2004, Ödeén rapportmanus).

Närmare Näs ca 1,5 km norrut och vid Stigbyskolan har också ett boplatzområde undersökts. Detta är något äldre och härrör från yngre bronsålder–äldre förromersk järnålder, 900 f.Kr.–380 f.Kr. (Kristensson 2004).

Resultat

Anläggningarna

Det var en relativt begränsad yta vi hade att undersöka - lite drygt 500 m² totalavbanades och slutundersöktes. Allt som allt framkom 75 anläggningar varav 53 (eller 70 %) snittades och dokumenterades.

Stolphålen

Stolphål var den anläggningstyp som vi lade mest resurser på för att försöka säkerställa eventuella huskonstruktioner. Mot den underliggande marken som bestod av ljus, grusig sand framträdde de tydligt. De var runda i plan och av dem som hörde till huskonstruktionen var övervägande del 0,3 meter eller större i diameter. Profilen av de snittade husstolphålen visade på några enstaka djup under 0,2 meter medan övervägande del var 0,2–0,3 meter djupa. De flesta hade skålformad botten (se BILAGA 3).

I ett flertal av stolphålen fanns bränd lera i fyllningen och framförallt i de som hörde till huskonstruktionen. I övrigt var fyllningen i de stolphål som hörde till huset likartad - gråbrun, sandig humus. Det var bara två stolphål som hade en klar stenskoning, varav det

ena (A548) låg öster om slutundersökningsytan i det område som endast förundersöktes. Det andra (A523) låg inom huskonstruktionen tillhörigt dess vägglinje.

Prover för makrofossilanalys samlades in i fem stolphål (A213, A273, A400, A412 och A671) och dessa har räknats som tillhöriga huset. Övervägande var fynd av sädeskorn; obestämt sädeskorn, korn, skalkorn, brödvete och emmer/spelt. Men också gräs, mälla, trampört, pilört, åkerspergel och ängssyra framkom (se BILAGA 5).

Vedartsanalysen som gjordes av kol från två stolphål (A388 och A565) visade båda på al (se BILAGA 4).

En datering med hjälp av ^{14}C -analys genomfördes av material från tre stolphål, varav ett (A565) tillhörde yngre förromersk järnålder och de andra två (A273 och A412) daterades till äldre romersk järnålder (se BILAGA 6).

Härdarna

Eldstäderna har haft ett stort användningsområde under förhistorien. De har bland annat använts för att få värme, både i och utanför hus, för att tillaga mat och koka vatten, för rökning, gravning, torkning, träbearbetning, kolning, rostning, smide, tvagning/bastubad och givetvis som ljuskälla. De har säkert också använts som en slags mötesplats, något att samlas runt och för ritualer.

I våra nutida ögon sett bör ett boningshus ha haft en värme- och ljuskälla. Vad är det då som gör att vi på boplatserna från framförallt äldre järnålder finner härdarna utanför husen? Det kan ha sin förklaring i särskilda hantverksaktiviteter som inte kunde utföras inomhus eller att man helt enkelt valt att tillaga maten utomhus. Andra förklaringar är att härdarna trots allt har funnits inne i huset men under den här perioden varit uppbyggda och anlagda på ett fundament och på så vis inte har bevarats på samma sätt som de nergrävda härdarna. Eller att värmen i husen upprätthållits med hjälp av uppvärmda stenar.

En annan tolkning av härdars placering i förhållande till hus är att det rör sig om hus som inte haft funktion som bostadshus utan istället fungerat som någon form av ekonomibyggnad.

En jämförelse av härdars placering på boplatser görs i Maria Peterssons avhandling *Djurhållning och betesdrift*. Jämförelsen berör äldre järnålder och ordinära gårdar i Östergötland, Halland, Västmanland och Uppland och gemensamt för dessa landskap är att härdarna ligger samlade i grupper vid eller på en gårdsplan framför långsidan av huset (Petersson 2006).

Av de härdar som framkom vid undersökningen i Näs är huvuddelen placerade utanför huset. De tre anläggningar som har tolkats som härdar inne i huset (A529, A536 och A689) kan eventuellt vara från en annan tidsperiod.

Det är sex härdar som har dokumenterats utanför huset. Av dessa kan två benämnas som härdgropar, alltså nergrävda och fyllda med

FIGUR 5. Den ytanlagda härden A351 i plan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

en stor mängd skörbränd sten: A695 och A703. De andra fyra var relativt små, 0,35–0,6 meter i diameter och tunna. Ett källkritisk synpunkt här är att undersökningen företogs i plöjd åkermark och att en stor del av de små tunna härdarna troligen plöjts bort, de kan alltså också ha varit nedgrävda en gång. Kvarstår gör dock ändå skillnaden mellan de två större, stenfyllda djupare nedgrävda härdarna och de fyra mindre.

En härd som är nergrävd och fylld med sten håller kvar värmen och glöden på ett annat sätt än en som är mer ytanlagd. Den kräver också mindre bränsle. Dessa har troligen använts för matlagning och andra aktiviteter som krävde hög värme under lång tid. De mer ytanlagda utstrålar både värme och ljus bättre och bör därför tillskrivas en annan funktion.

Ur de sex härdar som dokumenterats vid Näs är prover tagna ur tre stycken: A 351, A695 och A703.

Härden A351 låg ca 8 meter SSÖ om huset, var rund 0,6 meter i diameter och endast 0,08 meter djup. Den innehöll kol av al och tall och skörbränd sten. Kolet som analyserades daterades till tiden runt Kristi födelse, 50 f.Kr–90 e.Kr.

Härdarna A695 och A703 var lika i sin uppbyggnad, med ungefär samma storlek och form, med tätt packad skörbränd sten och med bränd lera i fyllningen. De låg 5 respektive 7 meter väster om huset. Den makrofossilanalys som gjordes av jordprover från härdarnas fyllning visade på trampört i A703. Fyllningen från A695 innehöll obestämt sädeskorn, skalkorn, emmer/spelt, gräs, mälla och pilört. Emmer/spelt måste rostas för att man skall få bort dess vassa ax- och skaldelar och även skalkornet är ett sädesslag som med fördel kan rostas (Petersson 2006). Det finns teorier om att säd har rostats över värmekällor som härdar, vilket alltså kan vara fallet med A695. Kolet i denna härd kom från tall. Härdarna har inte daterats men makrofossilanalysen visar på en sammansättning av sädesslag som stämmer väl överens med yngre bronsålder och äldre järnålder i Sydskandinavien (se BILAGA 5).

Nedgrävningarna

De här anläggningarna prioriterades bort redan i fält med hänsyn till den snäva tidsram projektet hade. Det som vi bedömt som nedgrävningar efter schaktning skiljde sig klart i storlek och form från stolphålen.

Huset

Olika husalternativ

Under fältarbetet och under schaktningen framkom klara stolphålsrader. Det som vi senare har funnit bör vara den norra vägglinjen av ett hus låg tydligt och klart framför oss som ett band av mörkare, runda fläckar i den ljusa sanden (se FIGUR 7).

FIGUR 6. Den nergrävda härden A703 i profil, från sydost. Foto: Britt Ajneborn.

Vi kunde dock inte klart se någon konstruktion av parställda takbärande stolpar i fält. Vid analys och tolkningar vid skrivbordet i efterhand fanns från början två alternativ: två- eller treskeppigt.

Det finns en likhet i form och fyllning av stolphålen som hör till det tänkta huset. Dels har 21 av 24 (eller 88 %) en diameter som är 0,3 meter eller större. De tre som är något mindre i storlek ligger i norra vägglinjen och vid en trolig ingång. Dels har 19 av dessa en likartad fyllning och bränd lera ingår (79 %). Det kan tyda på att huset varit lerklinat och brunnit.

Huset ligger i sydöstlig-nordvästlig riktning. Det är den sydöstra gaveln och östra delen av norra vägglinjen som är bäst bevarade (se FIGUR 8). I dessa två linjer finns också två samstämmiga ^{14}C -dateringar som tyder på att de hör till samma byggnad.

Det troligaste är att huset har varit tvåskeppigt/av mesulakonstruktion. Det innebär att stolpar är placerade mitt i huset, i dess längdriktning och att det finns vägglinjer. Taktyngden är fördelad på både väggarna och mittstolparna. De tvåskeppiga husen är vanligast under neolitikum och bronsålder men förekommer också under äldre järnålder (Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995).

När det gäller treskeppiga hus bärs taktyngden av två stolprader inne i huset och av väggarna. Det vanligaste är att stolparna är parställda och förbundna med en horisontell bjälke och därmed bildar en bock.

FIGUR 7. Undersökta stolphål. Norra vägglinjen från väster. Foto: Anna Ödeén.

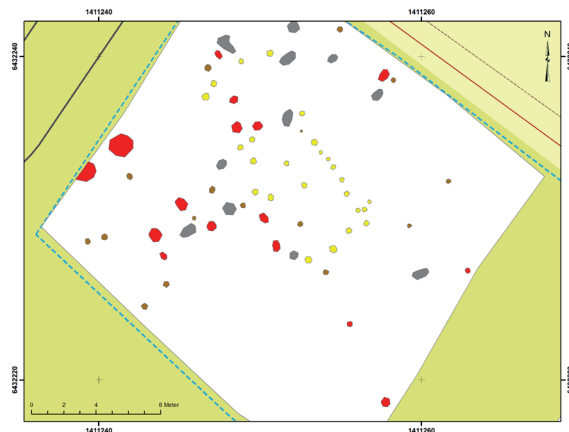

Huset i Näs har inte dessa bockpar och även om taket bärs upp av fristående stolpar finns ingen tydlig konstruktion som visar på ett treskeppigt hus.

Jag har alltså tolkat Näs-huset som tvåskeppigt.

Det tvåskeppiga huset

Huset är rektangulärt, 9 eller 13 meter långt och 4,5–5 meter brett och ligger i sydöstlig-nordvästlig riktning. Det är den sydöstra gaveln som är något smalare. Det är också den delen av huset som är bäst bevarad. Detta faktum kan visa på att huset inte genomgående har haft samma konstruktion. Om så är fallet har den östra delen varit mer gediget byggd medan den västra istället bestått av ett utskjutande tak utan samma solida väggkonstruktion. Detta kan vara en lösning man valt för förrådsdelen av ett hus. I så fall har bostadsdelen av huset varit 9 meter lång och 4,5 meter bred och förrådsdelen 4 meter lång och 5 meter bred (se FIGUR 8 och FIGUR 9).

FIGUR 8. De gula stolphålen visar 13 meters-huset.

Två stolphål har tolkats som takbärande stolpar (A267 och A435). De hade en diameter på 0,3 samt 0,4 meter och var 0,25–0,35 meter djupa. Båda innehöll bränd lera. Avståndet mellan dessa och väggen är 2 meter, både mot den norra och den södra vägglinjen.

20 stolpar hör till väggkonstruktionen. Av dessa har 17 en diameter på 0,3 meter eller mer och 13 innehåller bränd lera.

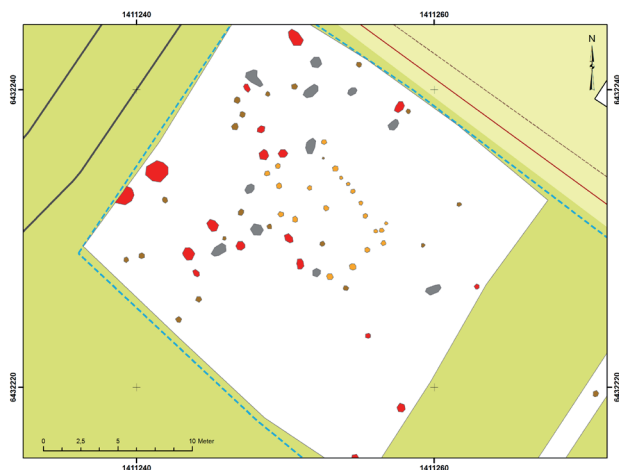
I husets östra hörn finns något som kan tyda på en ingång - två stolphål placerade i vinkel från vägglinjen.

Gavlarna, är så långt konstruktionen är synlig raka, vilket tyder på en lodrät gavel.

Tvåskeppiga hus, en jämförelse

Det finns fler exempel på likartade huskonstruktioner från samma tidsperiod d.v.s. romersk järnålder, dock inte på Visingsö.

Närmast, rent geografiskt, ligger den huslämning som grävdes ut i Rogberga utanför Jönköping 2003. Det var ett tvåskeppigt hus, 2,7 x ca 4,6 meter (en schaktkant skär huset) och det är samtida med Näs-huset (Nilsson 2005).

FIGUR 9. De orange stolphålen visar 9 meters-huset.

Här kan också ett hus från Väderstad i Östergötland tas upp. Det är något äldre - yngre bronsålder/förromersk järnålder, men rent konstruktionsmässigt är det likt Näs-huset, tváskeppigt och 6,5 x 3,8 meter stort (Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995).

I Ysby i Halland återfanns också lämningarna efter ett tváskeppigt hus från romersk järnålder. Det var 9,5 x 6 meter stort (Göthberg, Kyhlberg & Vinberg 1995).

Fyra huslämningar liknande Näs-huset har också påträffats under undersökningar i Mellanbyn i Skåne. Alla fyra hade en datering till romersk järnålder och var 7–9,5 meter långa och 4,5–5 meter breda (Friman 2008).

Alla dessa har likheter i datering, storlek och konstruktion med Näs-huset. Skillnaden är att de andra har påträffats på boplatser med flera hus och därför kunnat placeras in i ett gårdsperspektiv. De har till övervägande del tolkats som ekonomibyggnader.

Vedartsanalysen

Fyra vedartsprover sändes för analys och de träslag som påträffades var al och tall (se BILAGA 4).

Al växer intill vattendrag och den boplatser vi undersökte ligger bara 250 meter från Vätterns strand, därför är det inte förvånande att den använts. Än idag växer den utmed öns stränder och med tanke på att ön åtminstone historiskt sett har varit skogsfattig har alen troligen varit ett välkommet virkesbidrag. En av alens egenskaper är att den är motståndskraftig mot fukt. Det är extra intressant eftersom kolet i de stolphål som vedartsbestämdes visade sig vara just al. Att man då valt al som stolpar i stolphålen är naturligt och logiskt.

Tall växer i närområdet till boplatserna än idag. Där är grusiga och sandiga jordar vilket passar tallen som är anspråkslös vad gäller jordmån. Den är däremot ljuskrävande vilket också stämmer in på växtförhållandena på ön.

Tall och al återfanns förkolnat i två härdar (A351 som var ytanlagd och A695 som var nergrävd). Båda dessa träslag ger ett bra bränsle som har hög värme- och ljusförmåga.

FIGUR 10. Stolphål A671, tillhörande husets västra gavel, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Makrofossilanalysen

Jordprover från åtta anläggningar samlades in; fem från stolphål, två från härdar och ett från en kokgrop som sedan omtolkats som stolphål (A618).

Analysen gav ett relativt rikt resultat för en Sydskandinavisk järnåldersbosättning. Detta kan tolkas som att boplatsen har utnyttjats under förhållandevis lång tid men kan också visa på att de prover som samlades in har varit i närheten av matlagings- och/eller spannmålshantering (se BILAGA 5). Med tanke på att de dateringar vi fått är väl sammanhållna till tiden efter Kristi födelse bör det vara närheten till spannmålshantering vi har att göra med. Det var också tolkningen av en samtida bosättning som Mats Regnell kom fram till. Förhållandet mellan förekomst av korn och vete är dock typisk för en Sydskandinavisk förromersk järnåldersboplats, alltså något äldre.

Korn

Vad gäller sädeskornen är det kornet som dominerar på boplatsen i Näs. Av dessa kunde 4 bestämmas till skalkorn medan 5 var korn i allmänhet. Både skalkorn och naket korn, som är variationer av det sexradiga kornet, har odlats i Sverige sedan tidigneolitikum (Welinder 1998). Det är ett hårdigt sädesslag där lägre temperatur kan ge bättre skördar. Skalkornet blev under äldre järnålder den dominerande varianten. Vissa forskare menar att det har med odlingsteknik och då framförallt gödslingen att göra. Skalkornet kräver mer näring än naket korn och därför behövs gödsling på näringsfattiga jordar (Pedersen & Widgren 1998).

Vete

Av vetekärnorna var 2 brödvete (vanligt vete) och de återstående tre emmer eller spelt. När det gäller vete skiljer man också på nakna och agnklädda. Hos brödvetet, som är naket, krävs tröskning, men det behöver inte skalas. Emmer och spelt är båda agnklädda och där sitter agnarna så hårt fast vid kärnorna att de inte lossnar ens vid tröskning. Där kan man ha använt sig av bland annat rostning för att skilja agnarna från vetet. Alla tre vetesorterna har odlats i Sverige sedan tidigneolitikum (Welinder 1998). När odlingen av kornet ökade under äldre järnålder fick vetet ta ett steg tillbaka. En förklaring av det kan vara det gradvis försämrade klimatet. Detta stämmer dock inte överens med speltet som är ett hårdigt sädesslag. En annan förklaring är att de äldre vetesorterna har sköra ax och därför skördas bäst ax för ax. Under äldre järnålder förbättrades skörderedskapen och man använde sig av längre blad på de nya järnskärorna. Detta ställde också krav på stabilare ax (Pedersen & Widgren 1998).

FIGUR 11. Spelt. Foto: Anna Ödeén.

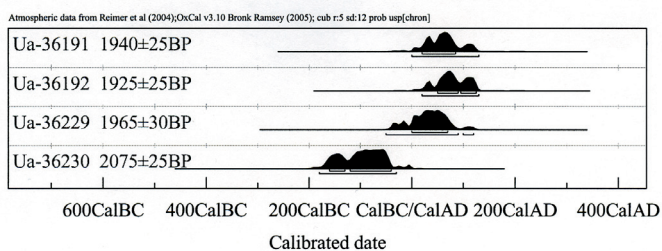
Ogräsfrö

De frön som hittades var; gräs, målla, trampört, pilört, åkerspergel och ängssyra. Tre av dessa; målla, trampört och pilört visar på näringsrik kulturmark och kan vara spår av växtligheten på ett gårdstun, men också av ogräs på gödslade åkrar. Det som vi idag anser vara ogräs har dock till stor del använts som föda genom förhistorien.

Både blad och frön från *målla* kan ätas och några av de danska mossliken från äldre järnålder hade frön av målla i sina magsäckar (Ragnesten & Arvidsson 2007). Även *pilört* har frön som är rika på stärkelse och hela växten har använts som människoföda. Mannen som hittades i Tollunds mosse i Danmark hade innan han dog ätit en vegetarisk måltid bestående av bland annat korn, linfrö och pilört (Ragnesten & Arvidsson 2007). *Ängssyran* växer ofta på betesängar men kan också härstamma från ett gårdstun. *Åkerspergeln* är ett åkerogräs som trivs bäst på magra marker och den har likt bland annat mållan och pilörten hittats i maginnehållet hos ett mosslik. Det finns också historiska källor som berättar att åkerspergeln har använts som betes- och foderväxt och att fröna kan malas och användas som nödbröd. Det som gör åkerspergeln extra intressant är att den indikerar höstsådda åkrar och därmed någon form av skiftesbruk (se BILAGA 5). Det ger en fingervisning om hur man använt sina marker under äldre järnålder på ön, med både vår- och höstsådda åkrar. Eventuellt kan man ha använt sig av speciella gårdar för just det ändamålet som sedan kontinuerligt har lagts i träda.

¹⁴C-analysen

Fyra prover skickades för datering. Två med makrofossil från stolphålen A273 (Ua-36191) och A412 (Ua-36192) och två med kol från hårderna A351 (Ua-36229) och stolphålet A565 (Ua-36230). Dateringarna ligger inom tidspannet 180 f.Kr. till 130 e.Kr., 2 sigma kalibrerat värde (se FIGUR 12 och BILAGA 6).

FIGUR 12. Sammanställning av ¹⁴C-analysen.

Tolkning av huset

Vi har utifrån makrofossilanalysen, ¹⁴C-analysen, huskonstruktionen och placeringen av härdarna i förhållande till huset fått en bild av en äldre järnåldersbosättning. Provsvar och tolkningar av anläggningarna visar också framförallt på aktiviteter som matlagning och spannmålshantering. Det bör alltså vara en ca 2000 år gammal boplatz som vi rör oss på.

Vad har då huset haft för funktion på den här boplatzen? I den jämförelse som har gjorts med likartade hus från södra Sverige har de flesta av dessa tolkats som ekonomihus eller mindre uthus. Kanske är det också så det har sett ut vid Näs. Då har huset tillhört ett större gårdskomplex, troligen med ett långhus som huvudbyggnad och det undersökta huset har använts som ekonomibyggnad. Avsaknaden av en härd kan tala för detta, även om också klara bostadshus påträffas utan härd. Makrofossilanalysen där relativt mycket spannmål påträffades visar då på ett hus som använts för tröskning eller förvaring av säd.

Det kan vara delar av detta gårdskomplex som kunde ses under den utredning som gjordes på fastigheten Näs 1:9 hösten 2006 eller i form av sönderplöjda härdar (RAÄ 151) strax väster om undersökningsytan.

Men det kan också vara en mindre boplatz som vi har att göra med, med ett litet funktionellt hus och omkringliggande anläggningar. Då har man utnyttjat huvudhusets ena gavel, förlängt taket västerut och på så vis skaffat sig ett enklare förrådsutrymme. Husets väggar har utifrån stolphålsfyllningen varit uppbyggda av risflätning med lerklining, vilket talar för ett gediget byggt hus.

Det är endast genom arkeologiska undersökningar som ett närmare svar på dessa funderingar kan fås. Och eftersom detta inte är aktuellt får dessa två olika scenarier lämnas öppna.

Boplatzen och huset har legat i ett öppet landskap. Det kan vi förstå dels utifrån gravarna som har anlagts i dess närhet och som har legat väl synliga, i krönläge. Dels utifrån att tallen som fanns i flera anläggningar kräver ljus och därför pekar på en omgivning med fri sikt.

Intill huset har också, enligt de fröer som påträffats, näringsrik kulturmark i form av ett gårdstun legat.

Tolkning av platsen

Kommunikation

Läget för Näs-boplatzen är gynnsamt. Sett ur ett kommunikationsmässigt perspektiv har ön genom årtusenden haft en stor fördel i och med sitt läge. Detta under en tid då vattnet var en förenande länk och det enklaste och snabbaste sättet att färdas på, både sommar och vintertid.

Jordmån och odling

I ett ö-perspektiv har läget också stora fördelar. Den ligger på öns höjdrön som sträcker sig i nord-sydlig riktning. Det är på och utmed detta rön som den lättaste, mest genomsläppliga jordmånen finns. Där är grusig och sandig morän. Längre ner mot öns stränder och på öns norra del är det mer lerhaltiga jordar, på sina ställen med riktigt styv lera. Att man valt att lägga sina boplatser på de väl-dränerade lättare jordarna är givetvis av framförallt praktiska orsaker. Ändå har ”vår” boplatser snäva dateringar och man får intrycket av ett samtida skede av en helt vanlig boplatser. Det är alltså inte en yta som man har använt under längre tid.

Att man valt att bosätta sig på dessa lättare jordar är ett mönster som kommer igen under de boplatserundersökningar som genomförts på Visingsö under senare år (Jansson 1997, Kristensson 2004, Ödeén rapportmanus). Indirekt har detta mönster också understrukits genom den utredning som gjordes våren 2007 utmed väg 1187 som löper utmed öns västra strand (Ödeén 2008). Denna väg är 7 km lång och går genom just de styva lerjordar som utmärker öns lägre belägna partier. En sammanlagd schaktlängd på drygt 800 meter gav endast två anläggningar (en hård och en kokgrop) varav båda låg på områden med något lättare jordar.

Detta betyder inte att de tyngre lerjordarna inte har använts. Istället för att bruka jorden för odling så har förmodligen lerjordarna använts t.ex. som betesmark för djuren. Detta under en tid när man hägnade in sina odlingar och vallade djuren.

De ogräsfrön som hittats i boplatserns anläggningar pekar mot gödslade åkrar, men kan också höra till ett gårdstun. Skalkornet som har odlats av de människor som bodde på platsen kräver också gödsel för att trivas. Detta i sin tur visar på djurhållning.

Ännu ett litet spår av hur man brukat sin jord är fynden av åkerspergel. Dessa frön ger indikationer på höstsådda åkrar, man har alltså använt sig av någon form av växelbruk. Det troliga är att man haft inhägnade åkrar för detta ändamål som sedan med jämna mellanrum lagts i träda.

Gravar

Det kan finnas fler orsaker till att man valde just denna platsen att bosätta sig på. De gravar som finns på ön följer klart öns höjdrön. Detta gäller både de tre stora gravfälten, med sammanlagt ca 900 synliga gravar, och de mer ensamliggande gravarna. Genom att placera boplatserna i den yttre/nedre begränsningen av öns moränkrön har man haft kvar närheten till gravarna och sina förfäder.

Även på boplatserna som detta arbete handlar om finns en direkt närhet till gravar och en av frågeställningarna inför undersökningen var om dessa var samtida. Vi har inte en exakt datering av gravarna utan endast en okulär datering utifrån erfarenheter om deras läge, uppbyggnad och form, men en diskussion kring frågan kan ändå föras.

Gravarna anses härstamma från bronsålder med en eventuell datering i yngre järnålder. Inget av detta stämmer alltså överens med de dateringar som vi fick från boplatsen; 180 f.Kr. till 130 e.Kr. Gravarna fanns troligen på plats redan när man valde denna bopättning. Man har alltså byggt sitt hus intill och med hänsyn till gravmonumenten och de som ligger begravda där. Vänder vi på det och antar att gravarna är yngre än boplatsen blir förhållandet ett annat. Det är inte ovanligt att man hittar äldre boplatslämningar under gravar. Gravarna har i båda fallen "företräd" och är alltså en viktig del av den tidens landskap och hur man formade det. Detta kan ses tydligt i förhållandet mellan gravar och boplatser på Visingsö.

Sammanfattning

Under hösten 2007 genomfördes en för- och slutundersökning på fastigheten Näs 6:3, på Visingsö. Anledningen till undersökningen var planerna på husbyggnation.

Under arbetet påträffades ett 70-tal anläggningar av boplatsskikt, vilket också senare analyser och efterarbete underströk. De anläggningar som daterades höll sig inom tidsspannet yngre förromersk järnålder–äldre romersk järnålder (180 f.Kr.–130 e.Kr.).

Ett antal av de stolphål som framkom bildade tillsammans ett tvåskeppigt hus. Detta kan vara en ekonomibyggnad till ett större gårdskomplex eller ett mindre bostadshus med tillhörande förrådsdel. Det finns två tolkningsförslag på husets storlek: 13 x 4,5–5 meter eller 9 x 4,5 meter.

Referenser

Tryckta källor

- Friman, B. 2008. *Att stå på egna ben. Centrala funktioner och lokal utveckling under yngre bronsålder och äldre järnålder i Mellanbyn, Skåne*. Malmö kulturmiljö. Malmö.
- Göthberg, H., Kyhlberg, O. & Vinberg, A. (red.). 1995. *Hus & Gård i det förurbana samhället. Rapport från ett sektorsforskningsprojekt vid Riksantikvarieämbetet*. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 13. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Jansson, K. 1997. Huset vid vägens ände - ett långhus och boplatsoområde från järnåldern på Visingsö. Nordström, M., och Varenius, L., (red.). *Det nära förflutna - om arkeologi i Jönköpings län*. (Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LXVII). Jönköping.
- 2004. *Extra muros. Arkeologisk forskningsundersökning norr om Visingsöborgen, raä 72, fastigheten Näs 1:12*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2004:01. Jönköping.
- Kristensson, A. 2004. *Bronsåldersboplatz vid Stigbyskolan - arkeologisk förundersökning på fornlämning 149 inför byggnation inom fastigheten Stigby 6:1*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2004:39. Jönköping.
- 2004. *Boplatzlämningar i Rökinge - inför byggnation på fastigheterna Rökinge 15:17-18*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2004:42. Jönköping.
- Nilsson, N. 2005. *En järnåldersgård i Rogberga. Arkeologisk undersökning inför omläggningen av Rv 31 förbi Rogberga*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2005:23. Jönköping.
- Pedersen, E. A. & Widgren, M. 1998. Järnålder, 500 f.Kr.–1000 e.Kr. *Jordbrukets första femtusen år 4000 f.Kr.–1000 e.Kr. Det svenska jordbrukets historia 1*. Stockholm.
- Petersson, M. 2006. *Djurhållning och betesdrift. Djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder*. Riksantikvarieämbetet och Uppsala universitet. Stockholm.
- Ragnesten, U. & Arvidsson, L. 2007. Växter i forntida ceremonier. *Fynd. Tidskrift för Göteborgs stadsmuseum och Fornminnesföreningen i Göteborg. Linné, folktro och läkeväxter*. Göteborg.
- Welinder, S. 1998. Neolithicum–bronsålder, 3900–500 f.Kr. *Jordbrukets första femtusen år. 4000 f.Kr.–1000 e.Kr. Det svenska jordbrukets historia 1*. Stockholm.
- Ödeén, A. 2006. *Elsys föregångare. Arkeologisk utredning inför planerad husbyggnation på fastigheten Näs 1:9*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2006:103. Jönköping.
- 2008. *På väg genom sju byar. Arkeologisk utredning etapp 1 och 2 med anledning av ombyggnation av väg F 1187*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2008:02. Jönköping.

Figurförteckning

Figur 1. Utdrag ur digitala ekonomiska kartans blad 7E 6c. Skala 1:10 000.

Figur 2. Schaktning med maskin. Foto: Anna Ödeén.

Figur 3. Slutundersökningsområdet från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 4. Sverkerseken, RAÄ 145 från nordost. Foto: Anna Ödeén.

Figur 5. Den ytanlagda härden A351 i plan, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 6. Den nergrävda härden A703 i profil från sydost. Foto: Britt Ajneborn.

Figur 7. Undersökta stolphål. Norra vägglinjen, från väster. Foto: Anna Ödeén.

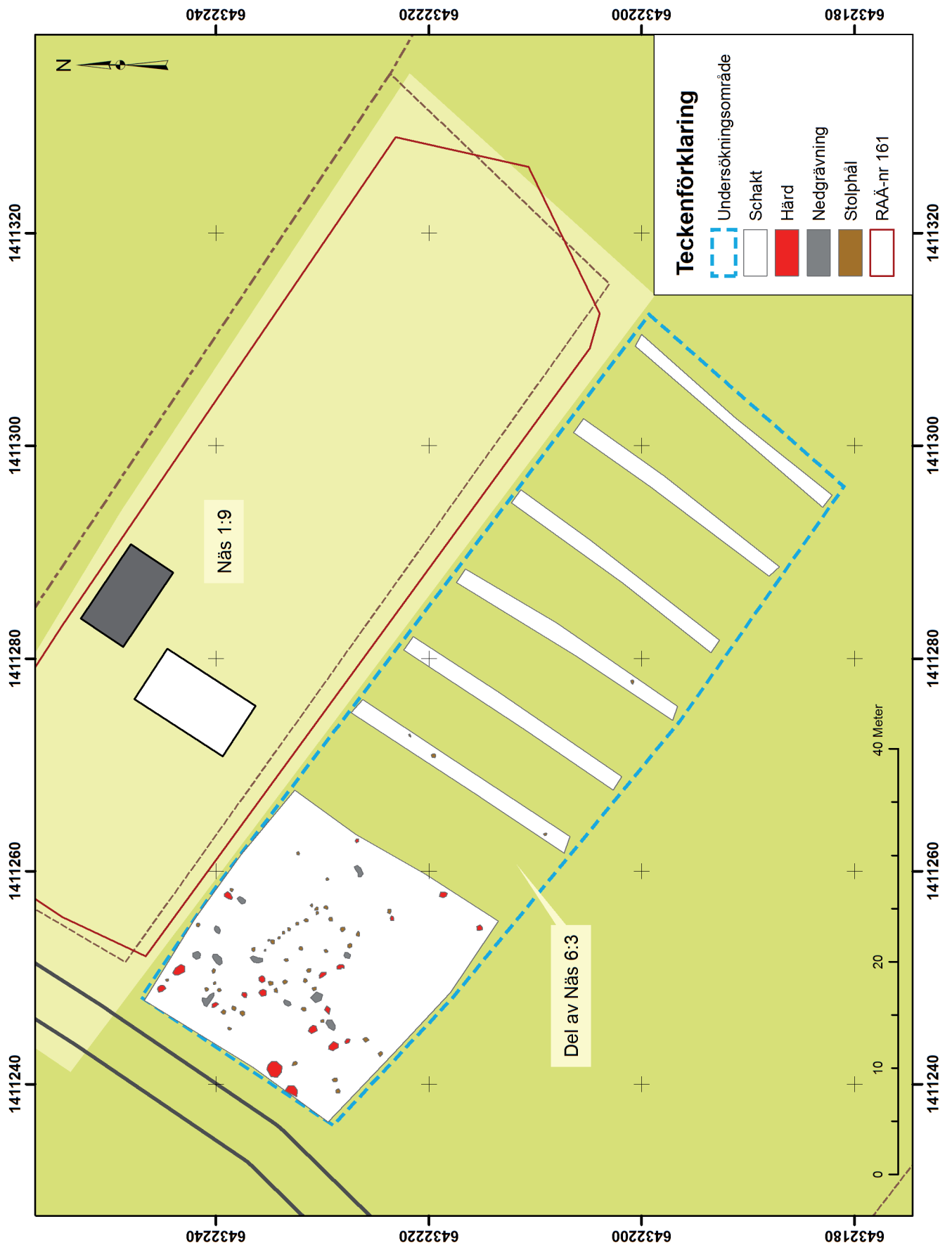
Figur 8. 13 meters-huset.

Figur 9. 9 meters-huset.

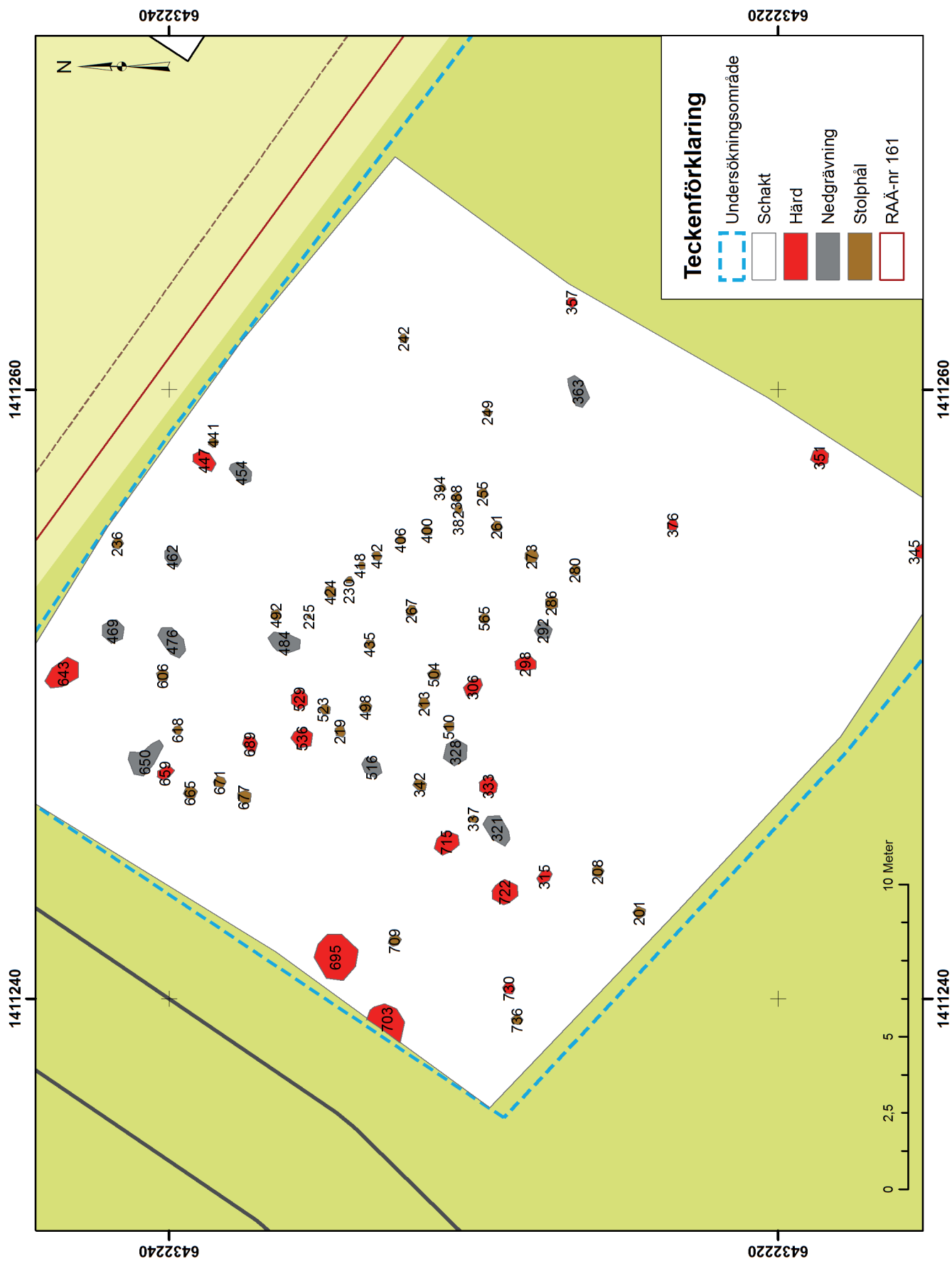
Figur 10. Stolphål A671, tillhörande husets västra gavel, från söder. Foto: Anna Ödeén.

Figur 11. Spelt. Foto: Anna Ödeén.

Figur 12. Sammanställning av ^{14}C -analysen.

Översiktsplan över schakten och påträffade anläggningar från för- och slutundersökningen av Näs 6:3 samt utbredningen av RAÄ 161 på fastigheten Näs 1:9.

Anläggningslista

Anl.nr	Typ	Fyllning	Storlek och form	Anmärkning
201	Stolphål	Gråbrun, sandig något grusig humus.	Rund 0,45 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil.	
208	Stolphål	Gråbrun, sandig något grusig humus.	Rund 0,5 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil.	
213	Stolphål	Gråbrun, sandig humus.	Rund 0,4 m i diam och 0,3 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera. Obestämt sädeskorn och åkerspergel.
219	Stolphål	Gråbrun, sandig humus.	Rund 0,35 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil.	
225	Stolphål	Gråbrun, sandig humus.	Rund 0,2 m i diam och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil.	
230	Stolphål	Mörkbrun, sandig något grusig humus.	Rund 0,25 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
236	Stolphål	Mörkbrun, flammig något sandig humus.	Rund 0,35 m i diam och 0,14 m djup. Plan bottenprofil.	
242	Stolphål	Gråbrun, sandig något grusig humus.	Rund 0,3 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera och små kolbitar.
249	Stolphål	Gråbrun, sandig grusig humus	Rund 0,25 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil.	
255	Stolphål	Gråbrun, sandig något grusig humus. Enstaka stenar 0,03-0,08 m.	Rund 0,4 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil..	Innehöll bränd lera.
261	Stolphål	Mörkbrun sandig, grusig humus.	Rund 0,35 m i diam och 0,25 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
267	Stolphål	Gråbrun, sandig något grusig humus	Rund 0,4 m i diam och 0,25 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
273	Stolphål	Gråbrun, sandig grusig humus. Stenar i botten 0,05-0,1 m.	Rund 0,4 m i diam och 0,2 m djup. Plan bottenprofil.	Innehöll bränd lera. Obestämt sädeskorn, brödvete, gräs, åkerspergel. Daterat till 0-130 e.Kr.
280	Stolphål	Mörkbrun, sandig grusig humus.	Rund 0,3 m i diam och 0,25 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
286	Stolphål	Gråbrun, sandig något grusig humus.	Rund 0,38 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
292	Nedgrävning			Ej undersökt
298	Härdbotten			Ej undersökt
306	Härd			Ej undersökt
315	Härd			Ej undersökt
321	Nedgrävning			Ej undersökt
328	Nedgrävning			Ej undersökt
333	Härd			Ej undersökt
337	Stolphål	Gråbrun, sandig grusig humus.	Rund 0,3 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad botten.	
342	Stolphål	Gråbrun sandig något grusig humus.	Rund 0,4 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad botten.	Innehöll bränd lera.
345	Härdbotten	Mörkbrun sotig, kolig sandig humus. Enstaka skörbrända stenar 0,05 m.	Rund 0,5 m i diam, intill 0,06 m djup. Plan profilbotten.	

Anl.nr	Typ	Fyllning	Storlek och form	Anmärkning
351	Härd	Svart sotig kolig sandig humus. Ett tiotal sotiga skärbrända stenar 0,04-0,08 m.	Rund 0,6 m i diam och intill 0,08 m djup. Plan profilbotten.	Innehöll kol av al och tall. Daterad till 50 f.Kr. - 90 e.Kr.
357	Härd	Fet svart sotig och kolig humus.	Rund 0,35 m i diam och 0,08 m djup. Skålformad botten.	
363	Nedgrävning			Ej undersökt
376	Härd	Mörkbrun sandig något grusig humus. Inslag av sot och kol.	Oval 0,5 x 0,35 m (O-V). och 0,1 m djup. Oregelbunden bottenprofil.	
382	Stolphål	Gråbrun sandig och något grusig humus.	Rund 0,35 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
388	Stolphål	Gråbrun sandig och något grusig humus	Rund 0,32 m i diam och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera och små kolbitar. Kol av al.
394	Stolphål	Gråbrun sandig och något grusig humus	Rund 0,26 m i diam och 0,12 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera.
400	Stolphål	Mörkbrun sandig något grusig humus. En sten 0,06 m	Rund 0,4 m i diam och 0,25 m djup. Skålformad bottenprofil.	Innehöll bränd lera. Obestämt sädeskorn, korn, skalkorn, emmer/spelt.
406	Stolphål	Gråbrun sandig något grusig humus	Rund 0,3 m i diam och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll bränd lera.
412	Stolphål	Mörkbrun sandig något grusig humus	Rund 0,3 m i diam och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll bränd lera. Obestämt sädeskorn, korn, brödvete, mälla och pilört. Daterat till 20-130 e.Kr.
418	Stolphål	Mörkbrun sandig något grusig humus	Rund 0,25 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll bränd lera.
424	Stolphål	Mörkbrun sandig något grusig humus	Oval 0,55 x 0,4 m (O-V) och 0,2 m djup. Oregelbunden botten, trolig nedgrävningkant.	Innehöll bränd lera och små kolbitar.
435	Stolphål	Gråbrun sandig grusig morän	Rund 0,3 m i diam och 0,3 m djup. Skålformad bottenprofil.	Något osäker anläggning, innehöll dock bränd lera.
441	Stolphål	Gråbrun sandig humus	Rund 0,3 m i diam och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll små kolbitar.
447	Härd			Ej undersökt
454	Nedgrävning			Ej undersökt
462	Nedgrävning			Ej undersökt
469	Nedgrävning			Ej undersökt
476	Nedgrävning			Ej undersökt
484	Nedgrävning			Ej undersökt
492	Stolphål	Gråbrun sandig grusig humus. En sten 0,1 m i botten.	Rund 0,3 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil.	
498	Stolphål	Mörkbrun sandig grusig humus	Rund 0,4 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil	
504	Stolphål			Ej undersökt
510a	Stolphål	Gråbrun sandig grusig humus	Rund 0,18 m i diam och 0,1 m djup. Skålformad bottenprofil	Vid närmare undersökning visade det sig vara två mindre stolphål istället för ett. Innehöll bränd lera och små kolbitar.
510b	Stolphål	Mörkbrun sandig något grusig humus	Rund 0,18 m i diam och 0,12 m djup. Plan bottenprofil.	Innehöll små kolbitar.
516	Nedgrävning			Ej undersökt
523	Stolphål	Gråbrun något grusig humus. En sten i kanten 0,15 m	Oval 0,5 x 0,4 m (O-V) och 0,22 m djup. Skålformad bottenprofil Trolig nedgrävningkant.	Innehöll bränd lera.

Anl.nr	Typ	Fyllning	Storlek och form	Anmärkning
529	Härd	Gråbrun sandig grusig humus. 5 skörbrända stenar 0,05-0,08 m	Rund 0,55 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil	
536	Härd	Gråbrun sandig grusig humus. Ett flertal skörbrända sotiga stenar.	Rund 0,5 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil	
542	Stolphål	Gråbrun grusig humus	Rund 0,28 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil	
548	Stolphål	Gråbrun något grusig humus. En skiffersten på högkant 0,2 m	Rund 0,4 m i diam och 0,25 m djup. Skålformad bottenprofil	
554	Stolphål	Gråbrun något grusig humus	Rund 0,28 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil	
559	Stolphål	Gråbrun sandig humus	Rund 0,35 m i diam och 0,1 m djup. Plan bottenprofil	
565	Stolphål	Gråbrun sandig något grusig humus	Rund 0,38 m i diam och 0,17 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll bränd lera och små kolbitar. Kol av al. Daterat till 180-30 f.Kr.
606	Stolphål	Gråbrun sandig något grusig humus	Rund 0,35 m i diam och 0,15 m djup. Skålformad bottenprofil	
618	Stolphål	Gråbrun något grusig humus. Tätt med skörbränd sten 0,05-0,1 m	Rund 0,42 m i diam och 0,2 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll skalkorn.
630	Stolphål	Gråbrun något sandig grusig humus	Rund 0,2 m i diam och 0,1 m djup. Skålformad bottenprofil	
636	Härd			Ej undersökt
643	Härd			Ej undersökt
650	Nedgrävning			Ej undersökt
659	Härd			Ej undersökt
665	Stolphål	Mörkbrun sandig grusig humus	Oval 0,5 x 0,4 m ((SO-NV) och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil	
671	Stolphål	Gråbrun sandig något grusig humus	Rund 0,38 m i diam och 0,3 m djup. Skålformad bottenprofil	Innehöll bränd lera, små kolbitar och bränt ben. Skalkorn, mälla och ängssyra.
677	Stolphål	Gråbrun sandig och grusig humus	Rund 0,38 m i diam och 0,18 m djup. Skålformad bottenprofil	
689	Härd	Gråbrun sandig humus. En skörbränd sten	Rund 0,4 m i diam och 0,2 m djup	
695	Härd	Svart något flammig sotig fet sandig grusig humus. Tätt packad skörbränd eldpåverkad sten 0,05-0,2 m	Oval 1,60 x 1,40 m (O-V) och 0,2 m djup. Plan bottenprofil	Innehöll bränd lera. Kol av tall. Obestämt sädeskorn, skalkorn, emmer/spelt, gräs, mälla och pilört.
703	Härd	Gråbrun flammig sandig humus. Sotiga partier. Tätt packad skörbränd sten 0,05-0,18 m	Inte hela framschaktad. Så långt synlig 1,60 x 0,70 m (N-S) och 0,1 m djup. Plan bottenprofil.	Innehöll bränd lera och små kolbitar. Trampört.
709	Stolphål	Gråbrun något sandig och grusig humus	Rund 0,37 m i diam och 0,15 m djup. Något oregelbunden bottenprofil	
715	Härd			Ej undersökt
722	Härd			Ej undersökt
730	Härd	Svart sotig något humös sand. En skörbränd sten 0,08 m	Rund 0,4 m i diam och intill 0,08 m djup. Oregelbunden bottenprofil	
736	Stolphål	Gråbrun sandig något grusig humus. Ett fåtal stenar 0,03-0,08 m	Rund 0,35 m i diam och 0,4 m djup. Skålformad bottenprofil	

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 0829

2008-05-16

Vedartsanalyser på material från Jönköpings län, Visingsö sn. Näs 6:3.

Uppdragsgivare: Anna Ödeén/Jönköpings läns museum

Arbetet omfattar fyra prover från en undersökning av en boplatz på Visingsös sydspets. Tidigare undersökningar intill och norr om aktuell fastighet gav boplatzlämningar och i området finns också ett antal fasta fornlämningar i form av högar.

Proverna kommer från två härdar och två stolphål. De innehåller kol av al och tall. Två av proverna har så liten kolmängd att det är tveksamt att de går att datera. Även ett tredje ligger på gränsen. Härden A351 bör däremot ge en bra datering utan besvärande egenålder.

Al och tall har väldigt olika biotopkrav. Tallen klarar sig på mager mark medan alen föredrar näringsrikare och med nära anknytning till vatten. I naturen kan dock biotoper skifta snabbt och både tall och al kan växa nära varandra. För att se om valet av bränsle avspeglar närmiljön är det enklast att se vad som växer i området idag.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
351		Härd	14.3g	7.7g 40 bitar	4 bitar al 36 bitar tall	Al 161mg	
695		Härd	15.3g	<0.1g 1 bit	1 bit tall	-	
388		Stolphål	2.1g	<0.1g 1 bit	1 bit al	-	
565		Stolphål	<0.1g	<0.1g 1 bit	1 bit al	Al 11mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latín	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Al Gråal Klibbal	<i>Alnus sp.</i> <i>Alnus incana</i> <i>Alnus glutinosa</i>	120 år	Klibbalen är starkt knuten till vattendrag. Gråalen är mer anpassningsbar	Motståndskraftigt mot fukt. Brinner lugnt och ger mycket glöd.	Klibbalen kom söderifrån ca 5000 f.Kr. Gråalen vandrar in norrifrån ett par tusen år senare
Tall	<i>Pinus sylvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärblöss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsén, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

Jönköpings läns museum
att/ Anna Ödeén
Box 2133
55022 Jönköping

ANALYSRAPPORT

Växtmakrofossilanalyser av jordprover från Näs 6:3, Visingsö sn, Småland.

Metod

De tillsända proverna volymbestämdes genom att den lufttorkade jorden hälldes i en graderad bägare och en känd volym vatten tillsattes. Provvolymen utgjorde alltså jordpartiklar minus luftvolymen mellan partiklarna. Proverna preparerades därefter med en kombination av slammings- och flotationsteknik. Ingen särskild flotationsapparat utnyttjades. Sikt med 0,25 mm:s maskvidd användes. Proverna lufttorkades efter preparering och studerades under mikroskop i 6,7-40 gångers förstoring. Sedvanlig bestämningslitteratur och fröreferenser har utnyttjats. Proverna innehöll rikliga mängder färska rötter samt enstaka färska frön, dagmaskkockonger och insekter. Dessa betraktades som recenta och noterades inte som fynd. Samtliga växtrester som redovisas var förkolnade. De preparerade proverna och fynd förvaras på Institutionen för Naturgeografi och Kvartärgeologi, men kan med kort varsel tillsändas uppdragsgivaren om så önskas.

Resultat och diskussion

Åtta prover har analyserats och den preparerade mängden jord är sammanlagt 7,6 liter. Fynden redovisas i sin helhet i bifogad tabell.

Fem prover från stolphålsfyllningar härrör från samma ursprungliga byggnad. Prover från två härdar och en kokgrop är tagna i anläggningar i byggnadens omedelbara närhet. Jag väljer att diskutera växtfynden i ett sammanhang, att betrakta fynden som samtida och tillhörande samma bosättning.

Sammantaget var växtfynden relativt rika. I 7,4 liter jord hittades 30 sädeskorn (cirka 4 kärnor per liter jord), vilket är ganska mycket för en Sydskandinavisk järnåldersbosättning (Regnell 2002). Normalfallet innebär mindre än halva den koncentrationen. Den relativa fyndriktigheten kan tolkas som endera att boplatsen har utnyttjats under förhållandevis lång tid eller att proverna är tagna tämligen nära händelser i form av matlagning och/eller spannmålshantering.

Ur alla prov återfinns växtrester med minimal egenålder (<1 år) i tillräcklig mängd för AMS-datering (cirka 5 mg).

Genomgående var sädeskornen och fröna svåra att bestämma beroende av deformation på grund av stark värmepåverkan. Fragmenteringen var dock mild. Endast cirka hälften av sädeskornen kunde typbestämmas. Korn dominerar (9 st.) över vete (5 st.). Av kornkärnorna kunde 4 bestämmas till skalkorn de övriga 5 endast som korn i allmänhet. Det kunde alltså inte sägas huruvida de tillhörde typen skalkorn eller naket korn. Av vetekärnorna var 2 brödvete. Av de återstående vetekornen var 3 av typerna emmer eller spelt. Dessa båda sädesslag är i allmänhet mycket svåra att separera. Sålunda: Korn dominerar, troligtvis representerat av skalkorn, men det förekommer även mindre andelar brödvete samt emmer eller spelt. Denna sammansättning är i Sydskandinavien typisk för yngre bronsålder och äldre järnålder. Om procentandelarna för de relativt få fynden från Näs skulle ges en kategorisk jämförelse med andra, rikare material, så fungerar jämförelsen bäst med förromersk järnålder.

Andelen ogräsfrön är i jämförelse med andra analyser även i samstämmighet: I boplatsmaterial återfinns i genomsnitt ungefär hälften så många ogräsfrön som sädeskorn (Regnell & Sjögren 2006). Bland fynden från Näs indikerar målla, trampört och pilört näringsrik kulturmark. Ängssyra indikerar snarare ängsmark, men det enstaka fyndet kan lika väl ha sitt ursprung från gårdstunet som från en betesäng. Åkerspergel är

intressant eftersom det är ett ogräs som anses indikera höstsådda åkrar. Det finns alltså en viss antydning till att det på platsen har förekommit någon form av skiftesbruk. Åkerspergel trivs dessutom på mager sandig mark, något som talar för att olika jordtyper har utnyttjats som åkermark.

I flera prov från stolphålsfyllningarna återfanns bränd lera. Har huset brunnit?

Referenser

Regnell, M. 2002. Skånska järnåldersskördar. Växtmarkrofossilanalyser och odlingshistoriska iakttagelser från tolv boplatser. I: Carlie, A. (red.) Skånska regioner – Tusen år av kultur och samhälle i förändring. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 40. s. 25-50.

Regnell, Mats & Karl-Göran Sjögren (2006). Introduction and development of agriculture. I: K.-G. Sjögren (red.) Ecology and Economy in Stone Age and Bronze Age Scania. Skånska spar – arkeologi längs Västkustbanan. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. s. 106-169.

2008-04-07

Mats Regnell

08-16 48 09 — 0705-43 45 86 — mats.regnell@geo.su.se

Näs 6:3 Makrofossilanalys

Näs 6.3 Makrofossilanalys														

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2008-08-08

Anna Ödeén
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Angströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Småland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns, det tvättade och intorkade materialet surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}$ ‰ PDB	^{14}C ålder BP
Ua-36229	Näs dnr 355/07, A 351	-28,4	1 965 ± 30
Ua-36230	Näs dnr 355/07, A 565	-26,3	2 075 ± 25

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/Maud Söderman

UPPSALA
UNIVERSITET

Angströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Angströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2008-08-08

Anna Ödeén
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Resultat av ^{14}C datering av makrofossiler från Småland.

Förbehandling av makrofossiler:

1. 1 % HCl tillsätts (10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
2. 0.5 % NaOH tillsätts (1 timme 60°C). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

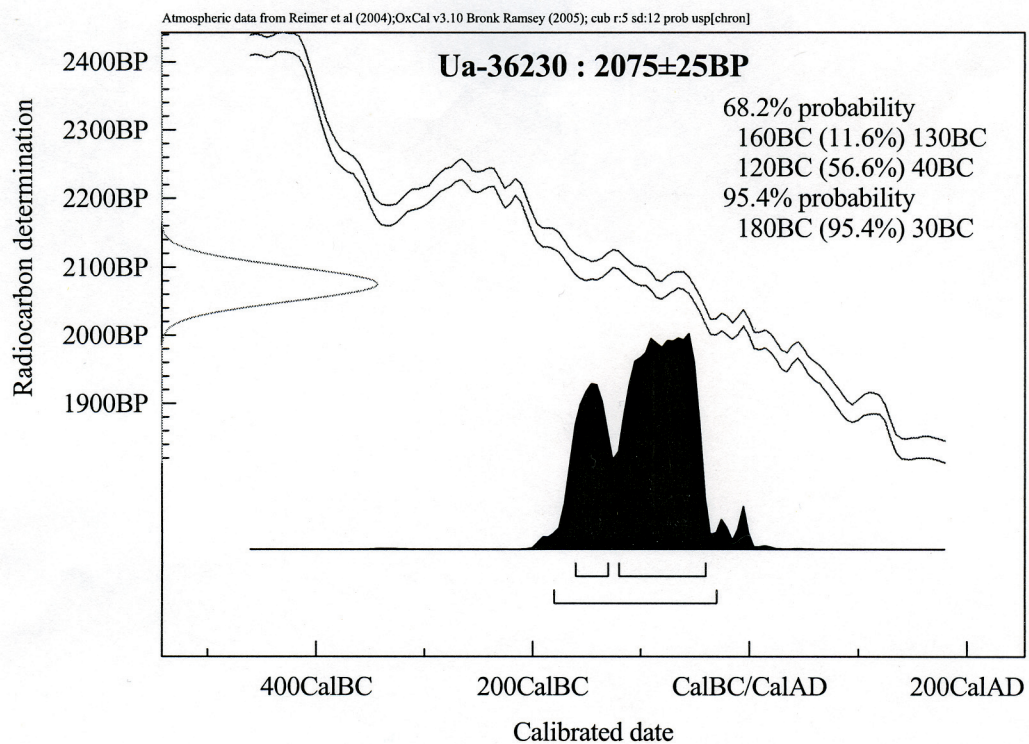
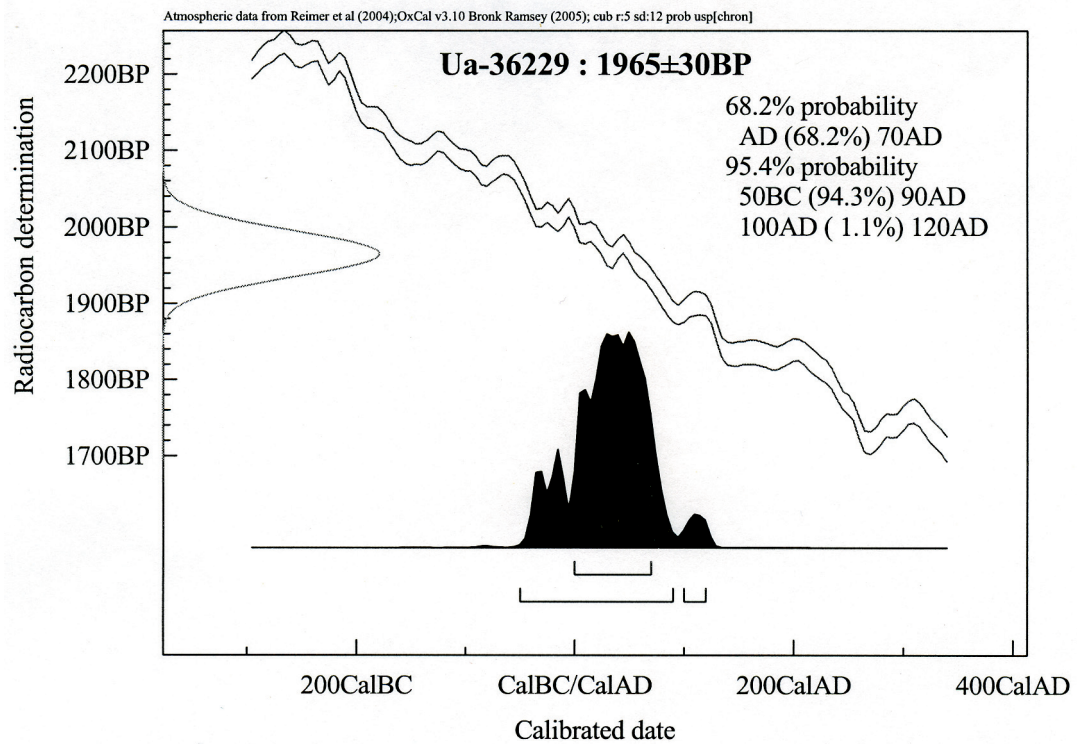
I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

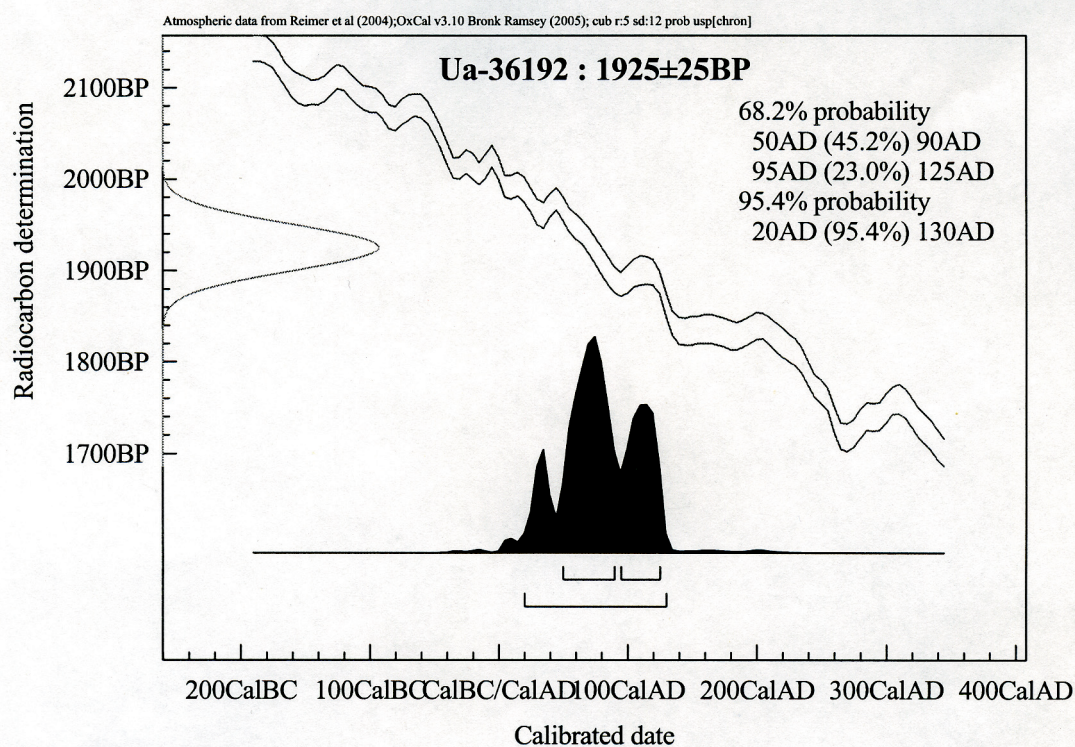
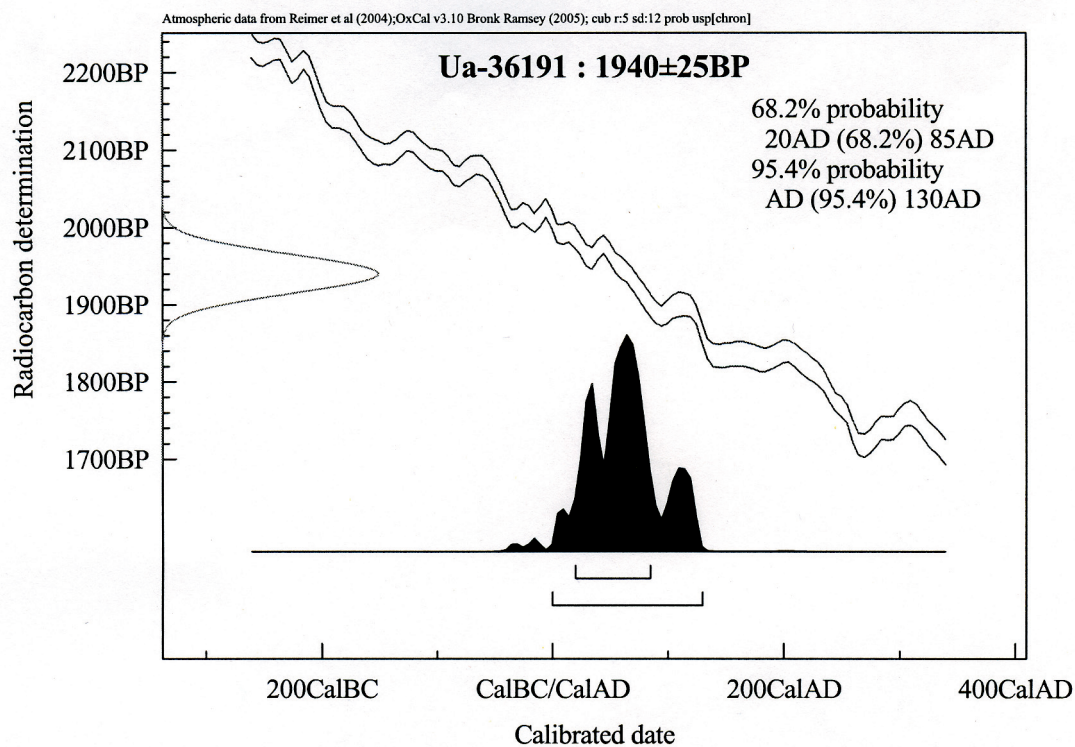
RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C} \text{ ‰ PDB}$	^{14}C ålder BP
Ua-36191	Näs dnr 355/07, A 273	-25,2	1 940 $\pm$ 25
Ua-36192	Näs dnr 355/07, A 412	-24,4	1 925 $\pm$ 25

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/Maud Söderman

Vi vet att Visingsö har varit befolkad i flera tusen år, men vi vet inte så mycket om var man har bott. I och med den arkeologiska undersökning som gjordes på öns sydligaste del hösten 2007 har vi dock fått ännu en pusselbit till öns förhistoria.